

(nastavak sa 7 strane)

Skerlić pisao o retorici Nikolaja Velimirovića: „Njegova talasava, muzikalna, zavodljiva fraza manje utiče na duh a više na dušu, ona kroz uvo ulazi u čoveka, i zato Velimirović kao crkveni besednik mora da ima uspeha kod žena“. Takva ona, prirodno, ubira aplauze. Pravi postolja sutrašnjim kipovima, zavarava i zagovara misaone energije i, u slavlju sopstvenih vrlina drži parasol na grobovima živih, tvorački nezodrelih ili neizleživo poniznih književnih boraca.

Kritika koja nije *stépen* u *razvitku pojava*, kako je Engels pisao o negaciji, nema razloga da ističe svoje zahteve u oblikovanju života u jednom neprevrelom i još uvek posve potencijalnom književnom trenutku. Ni kao zrelost negacije, ni kao klica života, živeći više od starog nego od novog književnog bogatstva, u snovima naših dedova građanski pohlepni na estradna paradiranja i radikalni vaznesenu retoriku, današnja kritika Milana Bogdanovića (ukoliko se o njom može govoriti i zbog neznatnog kvantiteta) ostaje kao anarhizam i, u svojim najtežim porazima podataka sumornog dotrajanja jednog odista lucidnog i vitalnog tvoračkog duha.

Bogdanović nije ikonoklast. Zagriženi i zatrovani neprijatelji svega što se kod nas vinulo do zvezdanih pahuljica „apstrakcija“ i spiritualne beline. Nekoliko godina već ljutita i opora reč kaka se sručila na glavu Vaska Pope ne čuje se od njega i ako bi se tražile izrazito autokratske sklonosti u kritikarima, Bogdanović sigurno ne bi bio rodonačelnik takve liste, jedva i u popisu za jednu takvu listu. Ali Bogdanovića kritika reč isto tako ne dejsuje danas snagom činioca, ne hrani početnike u vremenu, ne gori na lomači nekog odviše sveštenog duhovnog uzbuđenja pred istoriskim ritualom da bi naša književna Meka morala da u nje mu vidi Muhameda, još manje da drhti pred njegovim nenapisanim sinajskim tablicama.

Kritika, ako hoće da bude „logika novog doba“ po rečima Františka Šalde predstavlja skoro uvek i mogućnošću samoodricanja, samouništenja, nezadovoljstva sobom. Milan Bogdanović zna, ne odriče se i veruje. Bogdanoviću zato pripada puna slava došlednog vernika, i još mnogo godina kompromisa sa sobom, dnevnih i nesvakodnevnih parastosa nad našim glavama dok se ne prolomi i ne postane stvarnošću njegova omiljena krilatice „Neka bude što biti ne može.“

Ruku na srce, vreme je!

Miroslav EGERIC

ORAO NEMA ZAVIČAJA

Umorni preko svake mere, poluživ i gotovo ludi od žege i svetlosti koja ih je prožimala i pekla, Petar i Jovan ležali su nasred puta. Senka divlje kruške od njih je bila daleko, krilati plod maslačka oboren i potpuno obršćen, i oni su žmirkali, gledajući kako se ugrejani vetar igra s pre vremenam sazrelim stručjem jezma i raži. Usijanim očima koje su bolele šarali su po pohananom nebu. Videli su i sunce što je žarilo, i plečata lješnička brda što su se znojila, odišući zelenom zaparom. Osmudjen nebeskom vatrom i usamljen, crneo se orao; nadletao je prašnjav put, muslimansko groblje i svadbare, i pištao.

— Ogladneo je, zastenja Jovan.
— Pritužila mu vrućina, gotovo jeknu Petar. Zato pišti.
Jovan zapreta ruke u prašinu i reče:
— Pa kad mu je tu teško što ne ide dalje. Njemu je bar lako. Ja da imam krila — eh, svet bi mi malen i tesan bio... a njemu se ne odlazi...
— Šta ga znaš: možda mu je ovo zavičaj, reče Petar gledajući grabljivicu kroz trepavice.
— Zar nebo može da bude zavičaj? počeo unjkavo Jovan. Nemaš se za što ni uhvatiti. Sve prazno i belo... gore može i srce da stane...
— Petar očuta. Uzdrža se ružnih reči kojima je hteo da poklopi blebetalo pokraj sebe.

— Mislio sam da samo zemlja može biti zavičaj, nastavi stidljivo Jovan.
— Ne melji, otseče tiho Petar.
— A što će orlu zavičaj? reče Jovan i izbeči oči. Ako ima zavičaja — onda više nije orao.
— Ne melji, reče Petar.
— Da hoće malo da se promenimo, zakuka piskavo Jovan. Ih, ala bi to bilo lepo! Štepać bih te kandžama, pa pravo gore, na nebo. Bilo bi nam tamo divno — ravnica, brate, ravnica... a na sve strane putevi — nigde uzbrdice, nemaš o šta da se spotakneš. Ali on neče — sigurno ne voli trnje i prašinu. Ptica je to. Nije šala — orao!

Orao se dizao sve više i više. Leteo je pravo, zatim se iskretao na bok, po čitav trenutak dubio na ostrim krilima, da bi se časak donje odepio s nevidljivog tla i vinuo u prazninu. Orao je bežao od zemlje i njihovih očiju, i oni nisu čuli njegovo tužno pištanje. Orla više nije bilo ni na visinama, i oni su osećali kako im prašina raste po stopalima i cevanicama.

— Nikad ga više nećemo videti, reče Jovan.
— Sram ga bilo, reče Petar.
Nebo je bilo puno strave, topline i orlovih krila.
— Jovane, počeo Petar glasom ranjenika. Pomeri mi noge. Izgoreše
— Pomeri ti moje, odgovori Jovan podražavajući ga, i moje gore.

— Ne mogu, reče Petar glasom čoveka koji propada u mrak i san.
— Ni ja ne mogu, oteže Jovan i s mukom se uzdrža od smeha.
— Ne volim te više, ote se Petru. Nečeš da mi pomeriš noge...
— Mnogo, brate, tražiš, reče Jovan.

Gde li sam ovo, prošaputa u sebi Petar. U kakvoj to prašini ležim. Kakav je ovo put poda mnom — kud li ćeš me odvesti, putino, u šta li ćeš me još uvaliti. Sunce mi izgore i popi pamet, creva mi zapeče i kožu osmudi. Ko je ovo pokraj mene: i njega sunce peče, i on se topi, loj s njega kaplje i curi. Je li to moj ili neki drugi Jovan — koji je da je, svejedno, i ime će mu sunce spaliti, noge mu skočanjiti i izgoreti, i ništa od njega neće ostati. Bože, zakloni me tom tvojom klijastom šapom; povedi me u hlad ili me kljunki u prvu lokvu na koju nagaziš; ovako više ne mogu: tvoje nebo je prazno i ja ga se bojim; tvoje je srce pijandura i pauk koji mi iz prstiju izvlači krv. Razroki i ružni bože, dosta mi je tvoje vreline i tvoje svetlosti...

Čupava Petrova lobanja valjala se po prašini — mogla je i bez uzglavlja. S nje su gledale velike i zapaljene oči. Ali orla nigde nije bilo.

— Gde li je? šapnu Petar i oseti da je na zemlji.
— Otišao da jede, reče Jovan. Pa da se onda malčice odmori.
— Hteo bih još jednom da ga čujem, reče Petar.
Zaustaviše dah; zamuriše. I ko zna koliko bi prašnjava tišina trajala da se Petar ne glasnu:
— Ne čujem orla, ali čujem nešto drugo. A znaš li šta?
— Ne, reče Jovan. Nema mo isti uši.
— Petlića čujem, šapnu Petar i počeo tiho da plače. Onog mog, znaš ti već... srećan li sam — mislio sam da se naljutio na mene i da je otišao kokoškama. Siromah mali: kukuriče. I njemu sunce udarilo u glavu.
— Perice, kliknu Jovan i otvori oči. I moj propevao. Promukao je, ali pevahu. Osećam da se jedva drži na nogama, i da je pijan od vrućine i svetlosti. Pazi kako je umoran i očeplan — ko mi te to očupao, dečko moj. Mali moj crvenko, da li si se i ti mene uželeo. A očiće što su ti krvave.

Jovan se savijao i grčio. Telo mu je postajalo čas mlhava opruga, čas izvaljena klada, a čas gomila pregrejanog mesiša u krpama. Lice mu je bilo izobiljeno od radosti — rastezalo se i skupljalo, i jedino su ga reči koje su odnekud iz njega probijale činile shvatljivim. Gledao je kako zube teku niz naborene Petrove obraze: mešale su se s prašinom i pravile crne brazde.

— Vrućina mi je, tiho je plakao Petar. Vrućina... hoće oči da mi ispadnu...
Ležali su, nepokretniji no ikad. Preko njihovih gotovo obnevidlih očiju prevlačila se tanka koprenica žigov sna. Petlići u grudima kukuriču, i to više ne slušaju samo oni. Kućurikanje to jasnije je od orlovog pištanja i može se nadaleko čuti. Pesma bubri i pretvara se u bujne mlazeve puteva koji od mesta na kom leže šikljaju na sve četiri strane zemlje. Putevi prolaze kroz njihove oči što ključaju. Putevi zuje kroz njihov zemljavi mozak. Putevi šibaju preko njihovih okostalih nogu. Putevi ostavljaju krvave tragove na njihovoj prijavskoj koži. Putevi gmižu i po nebu i po zemlji. Jedan je crn i deli muslimansko groblje nadvoje — grobari nikada više neće moći da se zagre. Drugi je blještav i usijan, prepun maslačkih koka i govedjih balega, i gazi svadbu i svadbare — pod njim se vidi samo velika Ivanka s graškama znoja zovu more — čelom svojim dotiče slanu baru, a zatim se jogunasto valja preko nje. Bezbroj puteva polazi još iz njihovih obolelih očiju, i oni ne znaju koji je od njih najduži i najlepši. Pa, očekujući da se nešto važno i nenažno dogodi, mirno leže, znoje se i čute.

— Moj petlić još pevahu, prošaputa Jovan. Šta li mu to znači?
— To znači da je vreme za polazak, reče Petar.
— Bože, srećni li smo, reče Jovan.

— Ostan i pomoz mi da se dignem, reče Petar. Molim te. S kolenima i šakama u prašini, na putu se video Muharem. S mukom je podizao glavu, i kao da je pogledom nešto tražio. Pored njega su jurili goveći stoke. Prosjajki dronjavi, mali i beli od prašine, mahali su bičevima i motkama. Petru i Jovanu činilo se da će ga, iako onako iznuren i slabani, nekako zakačiti i oboriti. Iznenogao i nem, ljuļjao se, i svakog trenutka mogao je čelom tresnuti o zemlju.

— Zao mi ga je, reče Jovan pošto krenu. Hajde da mu pridjem.

— Ostavi ga, reče Petar ljutito. Zar ne vidiš — on sad plače. Oslanjajući se jedan na drugog, prodjoh pored njega ču'v'e. Hramali su uz plot koji ih je delio od razjarene i pijane gomile. Nosičice su im dražili topli mirisi raznih jela i rakije. Ali im ni te nije moglo zadugo zakovati oči za lonce, šerpe i tepšije s pitama, mesom i pokvašenim hlebom. Pa su polako odmicali, držeći glave u pravcu suprotnom od onog u kom su išli.

Nimalo ih nije uzbuđivala mlada koju su svadbari tovarili i pretovarili vencima i travama. Nije ih žalostilo ni tankonožni mladoženja kog su silom privodili nevesti. Krš manje je bio smešan jednooki seoski fotograf-lutalica koji je, praveti satanske grimase na crvenom i oglodanom licu, uzaludno pokušavao da napravi snimak.

Mladoženja je bežao, obigravajući oko neveste. Fotograf je trčao za njim, i molio ga gotovo neljudskim glasom da se samo za časak smiri; padao je na kolena onako dugačak i dronjav, i pištao, ustajao i plakao, i lice mu je dobijalo zaplašujući izraz priviđenja. Mladoženja je bežao i zapomagao, i fotograf-zanesenjak bio je nasmešno očajan.

Jovan se naglo prenu; zinuo od čuda. Kraj puta, baš uz plot, ležala je gomila kostiju i kora hleba.

— Vidi, reče Jovan ushićeno.
— Vidim, reče Petar obično.
— I ne kažeš na to ništa? izbeči Jovan ovtje oči.
— Gotovo ništa, reče Petar hladno.

Jovan se uznemiri. Stade tapkati u mestu, trljati ruke i naprazno srkati. Ona bojažljivo šapnu:

— Kako bi bilo da ču'nemo i na'đeremo se. Da se, upravo, natlodiemo... ja bih, pravo da ti kažem, vrlo rado štrpnuo košću-dve...

Petar ga povuče za rukav.

— I to bi znaš. ostalo medju nama, reče Jovan i obori glavu. I niko sem tebe i mene...

— Zar ne vidiš da je to ostavljeno psima?
— Vidim, ali bih strpao u džep dve-tri koske. Da glodjukamo usput.

— Pa to je psima ostavljeno, reče tužno i odlučno Petar. A mi smo nekakvi ljudi, dodjavola!

— Jesmo, prošaputa Jovan ne skidajući pogled s gomile otpadaka. Mislim da smo... da smo nekakvi ljudi...

— Pa zar bi bilo lepo psima obrok da pojedemo?
— Ne bi bilo lepo, reče Jovan razvlačeći reč po reč.

— Onda ne zijaj više, reče Petar. Vrat čes užutku'ti.

— Da me ne uhvati na ono kako smo ljudi a ne psi, ne bih se lake šale dizao iza onog plot, počeo da gundja Jovan. Ali, ti vidiš da smo nekakvi ljudi, je li, pa neka ti bude. Da li i ovo da ostane medju nama...

Dugo su miledi putem, ništa ne govoreći.
— Ej, prosjaci! Ej, vidite li šta vam nosim!

Čovek koji je vikao za njima nosio je u naručju velik i pljosnat hleb. I kreštao je preko njega kao preko spasonosnog štita:

— Ej, braćo! Ej, drugari! Stanite! Mlada hoće ovim hlebom da vas daruje! Zar me ne čujete, braćo...

alton pickens

ispod reke, 1946

